

Vesnické osídlení z 10. století v Bořitově, trať Niva

VĚRA SOUCHOPOVA

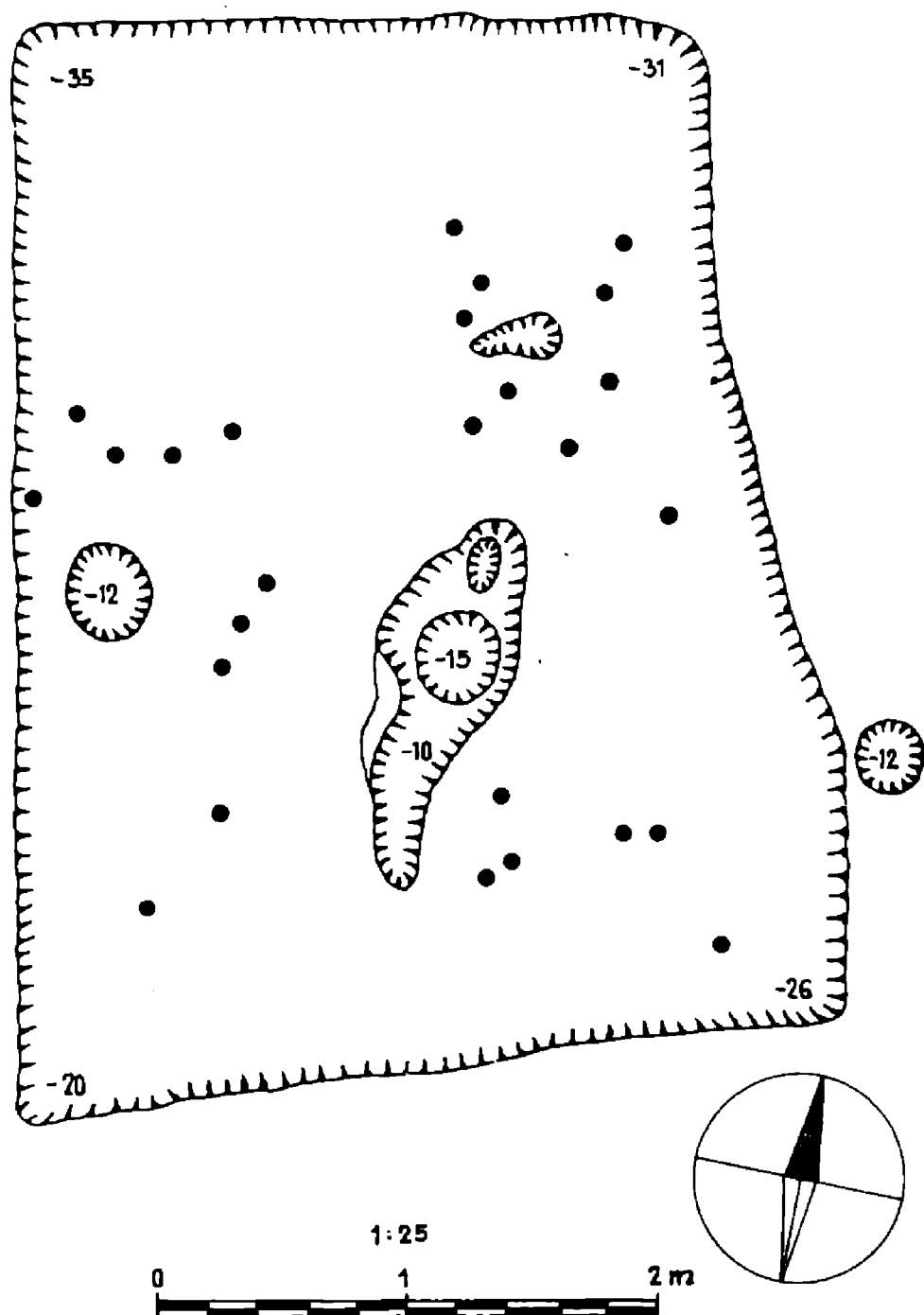
Na nálezy keramiky a železné strusky u Bořitova v trati Niva jsme byli upozorněni už v roce 1972. Vzhledem k finančním možnostem byl proveden jen odkryv dvou chat, jedné odpadové jámy a vyhřívačky na okraji vesnice.

Bořitov sám byl už v minulém století znám častými nálezy archeologické povahy. Pracoval zde např. J. Wankel, K. J. Maška a J. Knies. K vůbec nejstarším zaznamenaným nálezům patří mladohradištní hroby se záušnicemi zničené při stavbě školy roku 1842.¹ Ucelené soupisy pravěkých lokalit v této oblasti vydal J. Knies a J. Skutil.² V poslední době bylo díky péči a nadšení místního občana Ant. Štrofa zjištěno přes 4 desítky nových nalezišť z různých časových období.

Bořitov leží v úrodné Boskovské brázdě, kde jsou podmínky pro osídlení i zemědělství velmi výhodné. Roční teplota je kolem 8 °C v průměru a srážky činí asi 550 mm ročně. Závětrné svahy jsou pokryty sprašemi, hlinitá a jílovitá hnědozem je převládajícím půdním typem. Při pohledu na mapu je přímo nápadná sníženina Boskovské brázdy tvořící velký nezalesněný pás, z něhož vyrůstá lesnatá Českomoravská vrchovina na západě a Brněnská vrchovina na východě. Oblast Boskovské brázdy nebyla úplně zalesněna ani v době prehistorické ani historické. Uplatňovala se zde ve velké míře step, která poskytovala velmi výhodné životní podmínky pro osídlení. Velmi důležitým faktorem z tohoto hlediska je zřejmě i skutečnost, že tímto širokým údolím vedla pravěká i středověká obchodní cesta. Druhý dopravní směr na Blanensku pak procházel podél Svitavy, kde rovněž, i když jen ojediněle, nacházíme určité formy osídlení. Hustotu sídlišť v Boskovské brázdě potvrzují i listinné zprávy z 12. a 13. století, které se zmiňují o Skalici, Doubravici, Rájci, Černé Hoře apod.³ Trstenická cesta procházející Boskovskou brázdou šla zřejmě i přes Bořitov, který je starší než Černá Hora. „Ve falsu ze 13. století se mluví o Bořitově již k roku 1173, 1239 se píše po vsi Svěslav z Bořitova.“⁴

Vlastní sídliště ze střední doby hradištní se rozkládá na rozloze 0,5 ha, jak se dá usoudit z povrchového sběru. Leží nad úpatím povlovně se svažujících Horek ve východní části trati Niva u Bořitova. Ze západu a jihu je ohraničeno stržemi. Ve strži při západní straně pramení potok; menší vodní zdroj je rovněž i ve strži na straně jižní. Na takto ohraničené ploše se rozkládá větší část vesnice. Nálezy keramiky a především železných strusek se ale objevují i na plošině pole, které přiléhá k západní straně sídliště v severní části polní trati Zádvoří. Kromě slovanských jsou zde i nálezy eneolitické a také velmi výrazné osídlení z doby laténské.

Odkryté slovanské chaty byly jen mělce zahloubeny, takže značně utrpěly hlubokou orbou. Měly obdélníkový tvar o velikosti cca 3×5 m. Sídlištní objekt na Nivě obsahoval velké množství keramického materiálu. Zvláště výrazné byly části nádob zdobené na podhrdlí silně vypuklými žebry přesekávanými klasovitými vrypy. Jedna z lišt byla zdobena vlnicí na horní ploše. Vlnice, zvláště vícenásobná, rytá hřebenovitým nástrojem, se vyskytuje jako nejčastější výzdobný prvek. V malé míře je používáno horizontálního rýhování. Na dnech se objevuje jediný typ vtlačené značky ve tvaru pravidelného výrazného kruhu se zřetelně vystupujícím obvodem, bez vnitřního členění. Spíše se jedná o pouhý otisk z plochy kruhu. Hrdla nádob jsou nízká oblá s ven vytaženým okrajem zaobleným nebo seříznutým. Objekty jsou datovány keramikou do posledních fází doby středohradištní.

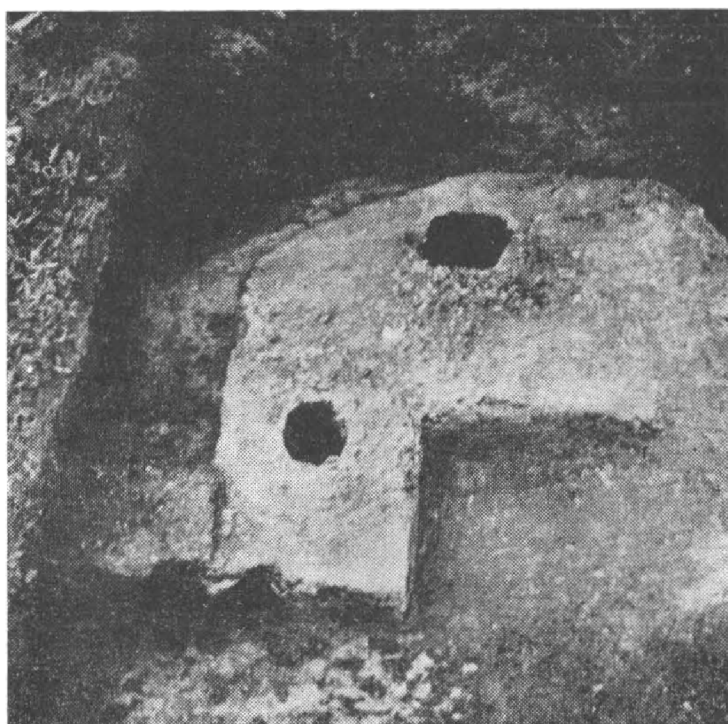
Obr. 1. Půdorys chaty s kovářskými struskami v trati Zádvoří, Bořitov, okr. Blansko.

Odkryté chaty neměly žádné vnitřní členění. U chaty v trati Zádvoří byly zjištěny stopy po dvou nosných kúlech umístěných naproti sobě u delších stěn. Tato chata byla zajímavá i nálezy velkého množství struskových bochníků vzniklých kovářským zpracováním železa. Většinou byly nakupeny uprostřed chaty, ale nacházely se po celé její ploše a také mimo ni. Protože byly mělce uloženy, jsou často vyorávány a nacházejí se roztroušeně po velké ploše pole. Kromě keramiky a výše zmiňovaných struskových bochníků byly v chatě nalezeny také drobné železné předměty. Se zpracováním železa mohl snad souviset jen zlomek čtyřhranné železné tyče. V tomto objektu bylo keramiky velmi málo. Jihovýchodně od objektu byla nalezena odpadová jáma, v níž byl nalezen železný talířek silně napadený korozí.

Hlavním kladem výzkumu byl objev slovanské vyhřívačky umístěné mimo obytné prostory na východní straně vesnice. Doprovodnými nálezy byly opět struskové bochníky a malé množství keramiky. Vyhřívačka sama se jevila jako podlouhlý útvar 90×120 cm o max. hloubce 60 cm. U ní byla zahloblena jáma kruhovitěho půdorysu, která narušovala keltskou zahlobbenou dílnu na slévání bronz; tato interpretace není dosud zcela jasná, materiál bude nutno podrobit chemické analýze.

Zatím byla tedy prozkoumána jen malá okrajová část slovanské vesnice. Přesto se zdá, že osídlení muselo být dosti intenzivní, což by odpovídalo i tomu, že sídliště leželo na trase důležité obchodní cesty, v kraji zemědělsky velmi výhodném.

Už na začátku jsem se zmiňovala, že druhá obchodní cesta vedla pravděpodobně Posvitavím. I v této oblasti se nám podařilo najít určitou formu osídlení. Jen krátce bych vás s ní seznámila. Jedná se o železářské dílny, které jsme v minulých letech zkoumali v Olomučanech a olomučanském polesí. Olomučany leží 5 km jihovýchodně od Blanska, na okraji střední části Moravského krasu. Východně od nich leží obec Rudice, v jejíž blízkosti byly na přelomu minulého a začátkem tohoto století rovněž nalézány raněstředověké hutnické dílny.⁵ K velmi důležitým výzkumům patří práce J. Skutila, který v rudické trati Průklesti našel kromě jiného i dva denáry Otty I. Sličného, údělného knížete brněnského a olomouckého.⁶ Staly se přirozeně cennou pomůckou při

Obr. 2. Pohled na zahlobbené nistěje peci, Olomučany, okr. Blansko.

datování těchto nalezišť. Keramiky z nově objevených 9 lokalit, které jsme sondážně zkoumali je sice malé množství, ale je tvarově i materiálově totožná s keramikou z Rudice a je ji tedy možno zařadit do 11. století n. l. Železářské dílny jsou většinou jen menšího rozsahu. Značně rozlehlá byla dílna umístěná přímo v místě dnešních Olomučan, z níž jsme prozkoumali nezastavěnou část o velikosti 172 m². Nacházelo se zde 5 redukčních pecí, z nichž jsme zachránili pozůstatky tří. Lokalita byla zajímavá členěním pracovního prostoru i zjištěním technologických postupů. Ruda byla před vsypáním do pecí pražena a drcena, byla zde také nalezena železná cihla, která svědčí o použití základních kovářských úkonů přímo na místě. Lupa musela být, jak je zřejmé z analogií podle jiných nalezišť, prokovávána, protože získaný kov byl velmi nečistý s velkým množstvím strusky. U pecí bylo používáno umělého dmýchání pomocí měchů. Vzduch byl veden hliněnými trubicemi (výfučnami) přes speciálně upravené dyznové cihly. Podle nálezů lze usoudit, že na všech lokalitách bylo používáno jednoho druhu pecí – bez odpichu strusky. Pouze na jednom místě v lesním oddělení č. 89 byly zjištěny výrazně odlišné dyznové cihly a také strusky, které vytékaly z odpichových otvorů. Dílny ležící na dnes zalesněných prostorách jsou pro archeologický výzkum velmi nevhodné. Přistupuje k tomu i ta skutečnost, že kulturní vrstva se nalézá většinou už přímo pod drnem, takže nálezy jsou značně rozrušeny kořeny stromů. Kulturní vrstvy jsou silné okolo 50 cm a jsou zcela prosyceny zlomky výmazů z pecí, struskami, velkým množstvím zloмок výfučen apod. Činnost musela být mnohde dosti intenzivní, uváděné pozůstatky činí až 70 % celé kulturní vrstvy. U některých lokalit jsme zjistili v bezprostřední blízkosti rozsáhlá rudiště a pozůstatky po milířích. Obojí lze ovšem jen těžko časově určit.

Vznik, existence a vývoj hutnictví v této oblasti Moravského krasu je zapříčiněn geologickou stavbou teritoria, ležícího na styku tzv. brněnské vyvřeliny a devonských josefovských vápenců. V těchto sedimentovaly limonitické a hematitické rudy, ohnivzdorné jíly, hlinky a křemičité písky se ukládaly v tzv. rudických vrstvách. O skutečné kvalitě např. jílu svědčí skutečnost, že ještě v minulém století byly míseny do vyzdívky vysokých pecí. Písek se pro hutnické účely těžil u Rudice ostatně dodnes.

Vzhledem k tomu, že právě tato oblast Blanenska je vysoce zprůmyslněna a má bohaté železářské tradice, byla věnována výzkumům a zvláště jejich technické stránce velká pozornost. Nálezy železářských hutnických dílen jsou ovšem důležité nejen z hlediska technického, ale také z hlediska společenské struktury své doby.

Literatura

- 1 J. Skutil, Vlastivěda Boskovska. Pravěk Boskovska, Boskovice 1931, str. 47. Zápis ve školní kronice obce Bořitov.
- 2 J. Knies, Vlastivěda moravská. Blanský okres, Brno 1902, str. 50–53; J. Skutil, l. c., str. 45–47.
- 3 Fr. Říkovský, Vlastivěda Boskovska, Boskovsko, zeměpisný obraz, Boskovice 1930, str. 54.
- 4 R. Vermouzek, Poznámky k Trstenické stezce, VVM XXIII, 1971, str. 168.
- 5 R. Pleiner, Základy slovanského železářského hutnictví v českých zemích, Praha 1958, str. 255–260.
- 6 J. Skutil, Moravské příspěvky k pravěkému a časně historickému poznání domácí rudní těžby a zpracování kovů, Blansko 1972, str. 27.

Zusammenfassung

Bei Bořitov breitet sich auf den Feldtrassen Niva und Zádvoří eine Dorfsiedlung der mittleren Burgwallzeit aus. Bisher wurden hier zwei Hütten, eine Abfallgrube und eine Schmiede esse freigelegt. Das Dorf lag an dem Trstenická stezka genannten alten Handelsweg.

Slawische Funde aus dem 11. Jahrhundert wurden im Zentralgebiet des Mährischen Karstes in der Gemeinde Olomučany und ihrer Umgebung untersucht. Es handelt sich um Werkstätten, in denen Eisen aus örtlichen Erzen verhüttet wurde. Die größte dieser Werkstätten lag unmittelbar in Olomučany, die übrigen befanden sich im bewaldeten Gelände der Umgebung. Man verwendete Öfen mit künstlichem Gebläse. Bisher wurden hier Ofentypen mit und ohne Schlackenabstich festgestellt und insgesamt neun Örtlichkeiten entdeckt.

Texte zu Abbildungen:

- 1 Hüttengrundriß mit Schmiedeschlacken auf der Trasse Zádvoří, Bořitov, Bez. Blansko.
- 2 Blick auf vertiefte Ofenroste. Olomučany, Bez. Blansko.

